

Gustave Le Bon'un Kitleler Psikolojisi ve Devrim Psikolojisi Eserlerinden Hareketle Fikri Yapısının İncelenmesi

Examination of the Intellectual Structure Based on Gustave Le Bon's Psychology of Masses and Psychology of Revolution

Mustafa Enes AKTÜRKOĞLU

Doktora Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı.
Ph.D Student, Bursa Uludağ University, Institute of Social Sciences, Department of History
Bursa, Turkey

mustafaenesakturkoglu@gmail.com
orcid.org/0000-0003-3118-8862

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 22 Mart / March 2021
Kabul Tarihi / Accepted : 16 Mayıs / May 2021
Yayın Tarihi / Published : 15 Haziran / June 2021
Yayın Sezonu / Pub Date Season : Haziran / June
Cilt / Volume: 8 • Sayı / Issue: 1 • Sayfa / Pages: 339-354

Atıf / Cite as

Aktürkoğlu, Mustafa Enes. "Gustave Le Bon'un Kitleler Psikolojisi ve Devrim Psikolojisi Eserlerinden Hareketle Fikri Yapısının İncelenmesi". *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2021), 339-354.

Doi: 10.33460/beuifd.901360

İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.
This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayın Hakkı / Copyright®

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi tarafından yayınlanmıştır. Tüm hakları saklıdır.
Published by Zonguldak Bulent Ecevit University, Faculty of Theology, Zonguldak, Turkey. All rights reserved.

Öz: 19. yüzyıl ile birlikte kitlenin siyasi alanda bir aktör olarak ortaya çıkmaya başlaması, düşünürleri kitle kavramını anlamlandırmaya itmiştir. Gustave Le Bon, kitle kavramını psikolojik ve sosyolojik açıdan ele alarak tanımlamaya çalışan düşünürlerden biridir. Yaşadığı yüzyılın siyasi atmosferinde ulus devletlerin kurulma sancılarının hissedildiği dönemde yeni bir politik söylemin ortaya çıkmasında Gustave Le Bon'un büyük katkısı olmuştur. Le Bon, psikoloji dünyasına sunduğu yeni kavramlarla (kitle, devrim) teorik kısmı ortaya koyarken inşa ettiği kavramları siyasi dünyayı (demokratik rejimleri) anlamlandırmada kullanarak pratik bilgiye dönüştürmüştür. Bu, Gustave Le Bon'un iyi bir gözlemci ve politik bir şahsiyet olduğunu gösterir. Makale çalışmasında Gustave Le Bon'un, "Kitle Psikolojisi" ve "Devrim Psikolojisi" eserlerinden hareketle düşünceleri ortaya konmuştur. Eserlerini neşrederken içinde yaşadığı Avrupa'nın siyasi sıkıntıları ve sancuları satır aralarında hissedilmektedir. Bu amaçla makalede Gustave Le Bon'un yaşamını sürdürdüğü zamanda Avrupa'nın siyasi tarihi hakkında kısa bilgiler vererek ortaya koyduğu kavramların tarihsel motivasyonları gösterilmeye gayret edilecektir. Kitle kavramının tarifi ve bu tarifin kitle eylemlerinin siyasi açıdan devrimlere etkisi, Le

Bon'nun ortaya koyduğu örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca Osmanlı düşünürlerinden olan Abdullah Cevdet'in Gustave Le Bon hakkındaki İctihad Dergisi'nde yayınladığı yazısı ile Le Bon'nun dönemin Cumhurbaşkanı olan Mustafa Kemal Atatürk'e hitaben Türkiye'de gerçekleştirdiği devrimler hakkındaki tebrik mektubu ortaya çıkarılmıştır. Makalede, Le Bon'nun fikirleri doğrultusunda kitle devrimleri sonucunda demokratik rejimlerin kurulması değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Gustave Le Bon, Kitle, Devrim, Rejim, Demokrasi.

Abstract: *In the 19th century, the emergence of the mass as an actor in the political area led thinkers to explain the meaning of the concept of mass. Gustave Le Bon, as one of these thinkers, tried to define the concept of mass by considering it psychologically and sociologically. While Le Bon revealed the theoretical part with the new concepts (mass, revolution) that he presented to the world of psychology, he used the concepts that he claimed to give the meaning of the political world (democratic regimes) and turned it into practical knowledge. Gustave Le Bon has made significant contributions to the emergence of new political discourse in the political atmosphere of the century when the pains of the establishment of nation-states are felt. In the article, the thoughts of Gustave Le Bon were put forward through his works named the "Crowd" and the psychology of "Revolution". While publishing his works, the political troubles and pains of Europe in which he lives are felt between the lines. For this purpose, the article will try to show the historical motivations of the concepts that Gustave Le Bon put forward by giving brief information about the political history of Europe during his lifetime. The definition of the concept of mass and the effect of mass actions on revolutions politically on the basis of this description have been tried to be explained with the examples put forward by Le Bon. In addition, the article of Abdullah Cevdet, one of the Ottoman thinkers, published in the İctihad Journal on Gustave Le Bon, and a congratulatory letter addressing the then President Mustafa Kemal Atatürk on the revolutions he made in Turkey were revealed. This article will attempt to evaluate the establishment of democratic regimes because of mass revolutions based on Le Bon's ideas.*

Keywords: Gustave Le Bon, Mass, Revolution, Regime, Democracy

Giriş

19. yüzyıl ile birlikte imparatorlukların yavaş yavaş dağılıp milli devletlerin kurulmasında kitlenin siyasi arenada ön plana çıkmaya başlaması, dönemin düşünürlerinin kitle kavramı üzerine düşüncelerine sebep olmuştur. Gustave Le Bon, bu dönem düşünürlerinin önde gelen şahsiyetlerinden birisidir. Yaşadığı dönemde sosyal bilimler ile alakalı çalışmaların düşünsel mirası ve ortaya atılan kuramlar Avrupa toplumunun fikri dönüşümüne sebebiyet vermiştir. Toplum araştırmalarında psikoloji disiplinin ortaya çıkışı toplum meselelerini anlamlandırmada ilk defa kullanılmasıyla sosyal bilim çalışmalarına yeni bir soluk getirmiştir. Bu nedenle Gustave Le Bon kitle kavramını ele alırken psikolojik ve sosyolojik açıdan tanımlamaya çalışmaktadır.

Kitle kavramını tanımlarken kullandığı motivasyonlardan biri; olarak zihinlerin tekleşmesi prensibi ve bireylerin farklı zihinlerinin tek bir varlık zihni gibi nasıl birleşebileceğini ifadesidir. Bu durum, kitle karakterini açıklamaya ve bilinç meselesini idrak etmeye itmiştir. Le Bon, meseleyi bilinç dışında görmüş ve kaynağını ataların birikimi (residus) olarak değerlendirmiştir. Kitleyi oluşturan bir diğer prensip olarak inanç hissiyatı üzerinde durmuş ve tarihi misallerle iddiasını kuvvetlendirmiştir. Le Bon, inanç hissiyatını ifade ederken yaşadığı dönemde ortaya çıkan ulus milliyetçiliğini inanç üzerinden anlatmaya çalışmıştır. Bu bağlamda, ulus milliyetçiliğini oluşturan motivasyonun etnik kültür ve bu kültür çerçevesinde oluşan medeniyet birikimine Le Bon dikkat çekmektedir. Ulus milliyetçiliğinin beslendiği kaynakları ifade ettikten sonra farklı kavimlerin siyasi yönetim anlayışlarının neden farklı olduğu sorusunu cevaplandırmaya girişmiştir.¹ 20.yy. ulus devletlerin yaygınlaşmaya başladığı bir nevi Le Bon'un önceden ortaya koyduğu yeni toplum söyleminin pratik neticelerinin ortaya çıktığı bir devirdir. Dolayısıyla genç Türkiye Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'e, gerçekleştirdiği inkılaplar için teşekkür mektubu yazmış ve Abdullah Cevdet bu mektubu *İçtihat Dergisinde* yayınlamıştır. Bu çalışmada mektup Türkçeye çevrilmiş, Le Bon'un fikirlerinin siyasi yansımaları gösterilmeye çalışılmıştır.²

Ulus devletlerin kuruluşunda önemli toplumsal saptamaları olan Le Bon, devrimlerle birlikte ulus devletlerin kuruluşlarında mevcut yeni kutsal inanışları betimlemeye çalışır ve içeriden bir öz eleştiri yaparak istikrarsızlığa götürebilecek zaafın var olduğunu söylemekten geri durmaz. Devrim kavramını tarif ettikten sonra üç tür devrimin (Bilimsel, Siyasi ve Dini) olduğunu söyleyen Le Bon, devrim türlerini örneklerle açıklama yoluna gitmiş ve devrime yol açan iki zihniyet (Mistik ve Jakoben) türünün olduğunu ifade etmiştir.

Toplumsal eylemlerin zihni röntgenini psikolojik yaklaşımla çekmeye çalışan ve geleneğe karşı hassasiyetin kitle devrimleriyle ayaklar altına alınmasından memnuniyet duymayan bir konumda olan Le Bon'un diğer görüşleri ele alındığında aydın despotizmini savunan bir kişiliğe sahip olduğu görülür.

1. Tarih Çalışmalarında Gustave Le Bon Etkisi

17. yüzyılda Avrupa'da bilimsel devrimin gerçekleşmesinde en önemli etken akılcılık (rationalism) ve deneycilik (empiricism) olmuştur³. Avrupa insanının bu bilimsel düşünüşü, tabiat ile olan ilişkisini de belirlemiş, tabiatta gerçekleşen olayları kesin kurallar çerçevesinde insan zihninde⁴ inşa ederek varlığını anlamlandırmış ve bu idrak neticesinde çevresini biçimlendirmeye girişmiştir. Tabiatı

1 Ayşe Gürel Kayaoğlu, "Kitlenin Psikolojisi Ya Da Sosyal Psikolojinin Kitlesi: Kitlede Yeni Bir Anlayışa Doğru", *Kurgu Dergisi*, 20 (2003), 210.

2 Abdullah Cevdet, "Gustave Le Bon", *İçtihat Dergisi* (İstanbul: 15 Ocak 1932), 5644-5645.

3 Jacqueline Russ, *Avrupa Düşüncesinin Serüveni* (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2014), 173.

4 Russ, *Avrupa Düşüncesinin Serüveni*, 37.

şekillendirme ihtirasıyla zamanla teknolojik devrimi de yapan Avrupa'nın, çevre ile kurduğu ilişki maddi bir duyus⁵ penceresinden olmuş, idrak edemediğini ise hep maddi duyus⁶ üzerinden tanımlamaya çalışmıştır.⁶

Descartes'in çalışmaları, bilgiyi matematiksel bir sistem üzerinden okuyarak⁷ somutlaştırmış, zamanla bütün fen bilimleri çalışmalarının ayrılmaz bir parçası olmuştur. 17.Yüzyılda fen bilimleri alanındaki bu keskin değişim, ilerleyen süreçte Avrupa toplumunun sosyal ve siyasi düşüncesini derinden dönüştürmüştür. Nihayetinde Avrupa toplumundaki bu sosyal ve siyasi değişimden, 19.Yüzyılda sosyal bilimler de nasibini alacaktır. Beşeriyeti düşünüş ve duyus⁸ yönleri ile ele alan sosyal bilimlerin, insan merkezli organik bir yapıda olması onun bilimsel bir disiplin olup olmadığı noktasında sert eleştirilere maruz kalmasına neden olmuştur. Zamanın ve mekânın farklılıklarına göre değişen insan, onu inceleyen araştırmacıların da yorumlarının değişmesine sebebiyet vermesiyle sosyal bilimlerin sübjektif bir karakter taşıdığı iddialarının hedefi haline gelecektir.⁸ Sosyal bilimlerin sübjektif karakter taşıdığı yönündeki eleştiriler zamanla sosyal bilimlerin yalnızca akılcılık ve deneycilik üzerinden dönüştürülerek organik yapıdan mekanik bir yapıya evrilmesini sağlayacaktır.

Avrupa'da Aydınlanma yazarları, yukarıda değindiğimiz bilimsel temelli yaklaşım tecrübelerinden yola çıkarak sosyal hayatı da bu düşünüş üzerinden okumuşlar ve vatandaşlık kavramı üzerinden etnik-millet kimliğini biçimlendirmişlerdir. 1789 Fransız Devrimi sonrası gelişen (etnik) milliyetçilik ile birlikte Avrupa devletleri kendi milletlerini kimlikleştirme⁹ çabasına girişmişlerdir. Bu süreçte kullandıkları enstrüman hiç şüphesiz sosyal bilimlerdir. 19.Yüzyılda sosyal bilimlerin etnik-millet kimliği üzerinden vatandaşlık tanımlamasını yapmaya başlaması toplumların siyasi ve sosyal hayatını keskin bir şekilde dönüşüme uğratmıştır. Sosyal bilimler alanına akılcılığın ve deneyciliğin nüfuz etmesi etnoloji, arkeoloji ve antropoloji disiplinlerini geliştirmiştir. Bu sayede Avrupa Devletleri, siyasi ulusal birlik oluşturma gayesi ile halkın sosyal kökenlerini araştırmışlar, ve etnik-millet anlayışı üzerinden toplumlarını yeni bir siyasi kimliğe büründürmüşlerdir.

21.Yüzyılın sosyal bilimcileri, 19.Yüzyıl dönemini incelerken nasıl bir bakış açısı ile değerlendirmelidir? Bu soru aslında içinde yaşadığımız zamanda sosyal bilimler araştırmalarında kullandığımız usûl'ün (metodoloji) sıkıntılarını karşımıza çıkarmaktadır. Bu sıkıntının nedeni kuşkusuz Avrupa merkezli bir sosyal bilim anlayışı tarafından kuşatılmışlığımızdandır. Avrupa Devletleri kendi halk kitlelerini kimlikleştirirken kendi siyasi ideolojilerini rasyonel ve ampirik araçlarla

5 Henri Lefebvre, *Mekânın Üretimi* (İstanbul: Sel Yayınları, 2014), 21.

6 Seyyid Hüseyin Nasr, *İnsan ve Tabiat* (İstanbul: Ağaç Yayınları, 1991), 13.

7 John Freely, *Galileo'dan Önce Ortaçağ Avrupa'sında Modern Bilimin Doğuşu* (İstanbul: Kolektif Kitap Yayınları, 2014), 288-289.

8 John Tosh, *Tarihin Peşinde* (Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013), 129-133.

9 Eric Hobsbawm, *Devrim Çağı 1789-1848* (Ankara: Dost Yayınları, 2013), 80.

formüle etmişlerdir. Şüphesiz bu formül sosyal darwinizmin 19. Yüzyılda Avrupa gündemine girip siyasi ideolojilerle beslenerek etkisini göstermiştir. Bu dönemin bilimsel siyasi figürlerinden olan Gustave Le Bon'un çalışmaları devrin düşünce yapısını önemli ölçüde değiştirmiştir¹⁰. 1871 yılında III. Napolyon'un bir Alman prensliği olan Prusya Devleti tarafından Sedan Savaşı'nda yenilgiye uğraması Alman birliğinin tamamlanmasına olanak sağlamıştır. Avrupa kıtasındaki siyasi dengenin değişmesi Almanya açısından bakıldığında Alman kimliği üzerinden varlığını (modernleşme) sürdürmek için kazanılmış bir zafer olarak değerlendirilirken, Fransa açısından bakıldığında Avrupa kıta siyasetindeki varlığı (etkinliği) zayıflamıştır. Dönemin siyasi atmosferini hem psikolojik açıdan hem de sosyal darwinizm açısından açıklama yoluna gitmiş olan Le Bon'un "güçlü olan ırkın hayatta kalacağı" fikrinin Avrupa toplumunda kabul görmesi ulus-kimlikli devletlerin (Almanya, Sırbistan, Yunanistan vb.) siyaset alanında daha etkin olmalarına olanak sağlamıştır.¹¹ Bu bağlamda fikirleri Osmanlı aydınları tarafından da benimsenmiş ve bu zihin doğrultusunda Osmanlı Devleti'ni modernleştirmeye çalışmışlardır.

2. Kitle Psikolojisinde İrk Gücü, Gelenek, Eğitim ve Öğretim

1841 yılında doğan Le Bon, tıp eğitimini 1866 tarihinde Paris Üniversitesinde tamamlamıştır. Önce Tıp sonrasında psikoloji disiplini üzerinde yoğunlaşmıştır. Fransa-Prusya Savaşı'nın çıkması ile birlikte savaşta cephe gerisinde görev almıştır. Düşüncelerinin şekillenmesinde en çok etki eden olay; Fransa'nın 1871'de Prusya Devleti'ne yenilmesinden sonra Paris'te devrimin gerçekleşip Paris Komünü'nün ilan edilmesidir. Devrimin yarattığı istikrarsızlık ve kargaşanın, insanları çaresizliğe sürüklediğini görmesi onu sosyal bilimlere yöneltmiştir. Paris Komünü'nün dünya çapında oluşturduğu etkiyi anlamlandırabilmek için Le Bon, Avrupa, Asya ve Kuzey Afrika bölgelerine seyahat etmiştir.¹²

Özellikle sosyoloji ve antropoloji ile ilgilenerek kavramların anlamlarını farklı toplumların farklı algıladıklarını ortaya koyduklarını gözlemleyerek ırksal bilinçdışı (racial unconscious) kavramını ortaya atmıştır. Bu yönü ile Herbert Spencer'in fikirlerinden etkilendiği görülebilmektedir. Spencer'in sosyal darwinizm söylemindeki güçlü milletlerin hayatta kaldığı iddiasındaki doğal seleksiyon kavramını Le Bon, sosyal psikoloji üzerinden kurmaya çalışarak milletlerin farklı psikolojik zemin yapıları olduğunu savunmuştur. 1895 tarihinde kendisine ün kazandıran *Kitlelerin Psikolojisi* kitabını yayımlayan Le Bon, kitlenin siyasi sonuçlara etki eden psikolojik boyutları ile ilgilenerek 1912 yılında *Devrim Psikolojisi* kitabını yayınlamıştır. Dolayısıyla hayatının geri kalanında kitle psikolojisinin siyasi olaylara tesiri-

10 Linda Loeb Clark, *Social Darwinism And French Intellectuals 1860-1915* (North Carolina: University of North Carolina at Chapel Hill, Doktora Tezi, 1968), 180-185.

11 Linda Loeb Clark, *Social Darwinism And French Intellectuals 1860-1915* (North Carolina: University of North Carolina at Chapel Hill, Doktora Tezi, 1968), 180-185.

12 Encyclopedia Britannica Online, "Gustave Le Bon" (Erişim 1 Ocak 2019).

rini değerlendirerek hep bu zeminden açıklamaya çalışmıştır. Ömrünün büyük bir kısmını sosyoloji ve psikoloji bilimlerine adanmış eserler üreten Le Bon 13 Aralık 1931 yılında Marnas-la-Coquette ölmüştür.¹³ Le Bon'un ölümü üzerine Abdullah Cevdet tarafından *İçtihat Dergisi*'nde de yazarın hayatı ile ilgili Fransızca bir yazı kaleme alınmıştır. Aynı zamanda dergide Le Bon'un, Abdullah Cevdet'e cevaben yazdığı mektupta devrin Cumhurbaşkanı olan Mustafa Kemal Atatürk'ün iktidarında gerçekleştirdiği devrimlerle alakalı düşüncelerini de açıklamaktadır.¹⁴

Le Bon, *Kitle Psikolojisi* adlı eserinde öncelikle kitle kavramını; *rastgele bir şekilde bir araya gelen bireyler topluluğu* olarak tanımlar. Psikoloji ilmi olarak kitle kavramını; bazı durumlar (grev, miting, protesto vb.) karşısında fertlerin kendi karakterlerinin dışında, insanların bir araya gelmesi ile oluşan kitle karakterinin varlığından bahsetmektedir. Bu bağlamda oluşum halindeki kitlenin ilk aşamasında bilinçli bireylerin şahsiyetlerinin ortadan kalkması ile duyguların ve düşüncelerin aynı yöne doğru ilerlemesi ile sonuçlandığını iddia etmekte, böylece kitlenin tek bir varlık haline gelmesine *kitlelerdeki zihniyetin tekleşmesi kanunu* adını vermektedir¹⁵. Demokratik yönetimlerde var olan siyasi mitingler, bir siyasi görüşün veya millî olaylar etkisinde kalan insanların, topluluk ile birlikte hislerinin ve duygularının aynılaşması hiç şüphesiz Le Bon'un fikirlerini doğru niteliktedir.

Le Bon, kitle karakterini ortaya koyduktan sonra onu besleyen duygunun peşine düşmektedir. Bilinçli hareketlerimizi ve zihni düşüncelerimizi yöneten ve

13 Büyük üstadın üfulü (l'illustration'dan) "Yakın zamanda ölen Dr Gustav le Bon zamanımızın orijinal figürlerinden biridir. Nogent-Rotrou'da 7 mayıs 1841'de doğan Le Bon, 1870'de Baron Larrey'nin emrinde askeri doktor olarak hizmet verdi. İlk eseri "İnsan ve Topluluklar" (l'Homme et les Sociétés) onu büyük sosyologlar arasına yerleştirdi ve zaten sonraki psikolojik eserlerinin nüvelerini de içeriyordu. Doğu'da görevlendirilen Le Bon, "Arapların Medeniyeti", "Hindistan'ın Medeniyetleri", "Doğu'nun İlk Medeniyetleri", "Hindistan'ın Anıtları"nı buna ekledi. Daha sonra sosyoloji çalışmalarına tekrar başladı ve o vakitler şu eserleri yayınladı: "Halkların evriminin psikolojik yasaları", "Eğitim Psikolojisi", "Maddenin Evrimi" düşünürün araştırmalarında yeni bir yönelime işaret eder. Bu eseri "Güçlerin Evrimi" takip etti. Bu iki eser aracılığıyla Gustav Le Bon, maddenin yok edilebilir oluşuna dair ve maddenin atomlar-arası enerjisine (énergie intraatomique) dair çok yeni ve uzun süre tartışılacak fikirler ortaya attı. Psikoloji ve politik psikolojileri çalışmalarının ardından "Fikirler ve İnançlar", "Fransız Devrimi ve Devrimlerin Psikolojisi" vb. geldi. Savaşın başından itibaren, Gustav le Bon çatışmanın derin sebeplerini araştırmaya koyuldu ve gözlemlerini çeşitli kitaplarda yazdı. İçinde pekçok üst düzey kitabın, özellikle Henri Poincaré'nin kitaplarının yayınlandığı "la Bibliothèque de philosophie scientifique" (bilimsel felsefe kitaplığı)nı oluşturdu ve yönetti. Gustav le Bon son eseri "Yeni tarih felsefesinin bilimsel temelleri" de dahil olmak üzere tüm eserlerinde şaşırtıcı entelektüel ciddiyetini sonuna kadar korudu. Levy Dhumer'e borçlu olduğumuz düşünürün ölüm döşeğindeki son pastelinin röprodüksiyonunu sunuyoruz." bk. Abdullah Cevdet, "Gustave Le Bon", *İçtihat Dergisi* (İstanbul: 15 Ocak 1932), 5644-5645. Fransızca çeviride bana yardımcı olan Hasan Kılıç'a teşekkürlerimi sunarım.

14 "Le génie militaire d'un général turc (Türk bir generalin askeri dehası) 1930 senesi basında yazılan mektubun tercümesi

Sevgili Meslektaşım,

Size teşekkür ediyor ve tüm iyi dileklerimi sunuyorum.

Türkiye ilgi çekici bir tecrübe toprağı oldu; psikologlar belki Türkiye'nin geçmişinden çabuk kopmuş olduğunu görecekler/düşünecekler. Genellikle halklar Tanrı'larının ölümünün kolay kolay üstesinden gelemezler.

Şüphesiz biz öngörülemezliğin dünyayı tahakkümü altına aldığı bir aşamadayız.

Yakınlarda "Tarih Felsefesinin Bilimsel Temelleri" üzerine bir kitabı bitirdim. Birkaç ay içinde diğer kitaplar gibi bu kitap da elinize ulaşacak. Saygılar.

Dr. Gustav le Bon Paris 2 Ocak 1930"

bk. Abdullah Cevdet, "Gustave Le Bon", *İçtihat Dergisi* (İstanbul: 15 Ocak 1932), 5644-5645.

15 Gustave Le Bon, *Kitlelerin Psikolojisi* (İstanbul: Hayat Yayınları, 1997), 19-20.

yönlendiren kaynağı bilinçaltında görmektedir¹⁶. Dolayısıyla bu bilinçaltı kaynağının özünü ataların birikimi (residus) olan ırk ruhuna bağlamakta, hangi meslekten veya hangi zekaya sahip olursa olsun bilinçaltını oluşturan ırksal ruhun, bütün bireyleri aynı hislere ve düşüncelere iteceğini belirtmektedir.¹⁷ Diğer bir açıdan bilinçaltının temeli olarak gördüğü ırksal ruh, onun toplum tasavvurunda etnik-kimlikli bir millet algısı¹⁸ üzerinden sabit bir fikre sahip olduğu açıktır. Yaşadığı yüzyılda devletlerin toplum inşasında kullandıkları etnik-milliyetçi genel tefekkür, Le Bon'un söylemine de yansımıştır.

Kitleyi oluşturan hususi sebepleri sıralarken Le Bon, bireyin toplum karşısındaki sorumluluklarının (hırsızlık, yağma ve tecavüz yapmamak, insan öldürmek) tek başınayken uymasına karşılık kitle karakterine ekledikten sonra yenilmez bir güç istenci ile bu sorumluluklardan kolaylıkla sıyrılıp yıkıcı eylemlere geçebileceğini söyler. Diğer bir açıdan öne sürdüğü bir diğer sebep ise toplumda her duygu ve düşüncenin sirayet edici bir yönünün olmasıdır. Özellikle kitle içinde olan birey ile yalnız başına yaşayan aynı bireyin taşıdığı karakterin birbirine zıt olduğunu, kitlenin içindeyken kendi menfaatine bile aykırı bir şekilde hareket edebileceğini iddia etmektedir.¹⁹

Kitleyi bir araya getiren duyguların beslendiği motivasyona yönelen Le Bon için bu motivasyon kuşkusuz kitlenin inanç hissiyatı ile ilgili bir durum görür ve kitleyi bir araya getiren hissiyatın tarifini şu şekilde yapar; *"Üstün sanılan bir kimseye fazla sevgi, onda bulunduğu kabul edilen kuvvetten korkmak, emirlerine körü körüne uymak, inançlarını tartışmak imkansızlığı ve onları etrafa yayma isteği, bu inançları kabul etmeyenleri düşman görmek... böyle bir duygu ister gözle görülmeyen bir Allah'a, ister taştan yapılma bir puta, bir kahramana veyahut bir siyasi düşünceye bağlı olsun, aslında hep dini sayılır."*²⁰ İnanç hissiyatını açıklarken Le Bon, inancı yalnızca semavî dinler olarak kısıtlamaz, yaşadığı çağdaki insanların liderlerine atfettiği tabiatüstü sevgi ve bağlılıklarını da inanç düzleminde görür. Bu yaklaşımı aslında yaşadığı dönem düşünülduğünde uzun bir düşünsel değişimin neticesidir. Çünkü, Orta Çağ devrinde Avrupa'da kilisenin nüfuzunun yüksek olduğu zamanlarda insanların duygusal temelinin Hristiyanlığın oluşturduğunu, hatta Katolik Roma Kilisesi'nin başı olan Papa'nın kitlelerin duygularına hitap eden söylemi ile birlikte Haçlı Seferleri'nin gerçekleştiğini belirtmektedir. Le Bon, Avrupa'da değişen zaman ile birlikte Hristiyanlık inancının zayıflayarak seküler hayatın yayılması sonucu insanlığın yeni bir dine ihtiyaç duyduğunu ifade etmektedir.²¹ Bu bağlamda Avrupa'nın yeni dinî inancını pozitivist mezhep

16 Sigmund Frued, *Kitle Psikolojisi* (İstanbul: Bozak Yayınları, 1975), 5.

17 Gustave Le Bon, *Kitleler Psikolojisi* (İstanbul: Hayat Yayınları, 1997), 24.

18 Ayşe Gürel Kayaoğlu, "Kitlenin Psikolojisi Ya Da Sosyal Psikolojinin Kitleleri: Kitlede Yeni Bir Anlayışa Doğru", *Kurgu Dergisi*, 20 (2003), 210.

19 Gustave Le Bon, *Kitleler Psikolojisi*, 26.

20 Gustave Le Bon, *Kitleler Psikolojisi*, 66.

21 Gustave Le Bon, *Kitleler Psikolojisi*, 69.

olarak vurgulasa da süreç bununla sınırlı kalmamış, Avrupa Devletleri'nin milli devlet propagandaları aslında bir nevi yeni inancın ayak sesleri olmuştur. Aynı dili konuşan kişiler birlikte bir cemaat topluluğunu oluştururken devletle de ünsiyet kurarak varlığını anlamlandırmakta ve varlığının nedeni gördüğü milli devlete bağlanmakta ve onun coğrafi sınırlarını mabet telakki etmektedir. Yabancı birinin (uncitizen) veya inançsızın (unbeliever) vatanın sınırlarından içeriye basmaması gereken bir mahremiyet taşıması, ülke bayrağının ruhi bir bakışı açısı ile kutsal atfedilip saygı duruşunda bulunulması ve ülkenin kurtuluşunun yeni şehir meydanlarında toplanarak kutlanması aslında yeni inancın bir nevi ibadetleri olarak görmemiz gerekmektedir. Aslında yüzyıllar geçse de kitleyi bir araya getiren inanç hissiyatının içeriğinin değişip bağlamının değişmemesi Le Bon'un iddialarını doğrular niteliktedir.

Kitle Psikolojisi adlı eserinde Le Bon, öncelikle insanlığın sosyal hayatındaki dönüşümünü ortaya koymakta ve Sanayi Çağı ile birlikte insan düşüncesinin farklılaşmasını etkileyen iki olgu üzerinde vurgu yapar: Geleneğin yıkılışı ve teknolojinin gelişimi ile yaşama şartlarının dönüşümüne işaret etmektedir. Bu dönüşüm kalabalıkların baskısı ile toplumun eski sütunlarının (gelenek, inanç) yıkılmasıyla sonuçlandığını, demokratik yönetimlerin kurulmasıyla *Kitleler Çağı*'na girildiğini ilan etmektedir.²²

Kitleler Çağı ile alakalı Le Bon, açıklamalarını tarihsel bir süreçte dayandırarak anlatımına devam etmiştir. Eski uygarlıkların yıkılışındaki sebepleri, kitlelerin büyük rolünün olduğunu iddia ettiği *toplumun demir zırhı olan ahlaki ve manevi çöküntüye* işaret etmektedir. Antik Yunan devrindeki anarşi dönemini ahlaki ve manevi çöküntü ile ilişkilendirerek yaşadığı dönemdeki idarecilere uyarılarda bulunmaktadır. Dolayısıyla idarecilerin kitlelerin psikolojisine yabancı oldukları için kitlenin taleplerini iyi kavrayamadıklarını ve zamanla bu isteklerin önüne geçemediklerini söylemektedir.²³ Bu bağlamda kitleleri, ahlaki yozlaştıran ve gelenekleri yıkan bir yapıda görmesi ve kendisini bunun bütün boyutlarını ortaya koyarak muhafazakâr bir bilim adamı kimliğini taşıdığını göstermektedir. Bundan dolayı eserlerinde ve makalelerinde kullandığı üslup, dönemin ele avuca sığmayan heyecanlı ve sürekli devrim talep eden çevrelerine karşı genellikle geleneksel değerleri gözetmeye çalışan bilge ve entelektüel görünümü vermektedir.

Le Bon'un, geleneği nasıl tanımlamaya çalıştığını anlamaya çalışırsak, geleneği; embriyoloji bilimindeki canlı varlıkların olgunlaşmasında geçmişin nasıl büyük bir etkisi varsa, geleneklerinde geçmişin düşüncelerini, gereksinimlerini ve duygularını temsil ederek ırkların oluşumuna ve insan fikriyatına tesir eden dinamikler olduğunu söylemiştir.²⁴ Le Bon'un, geleneği biyo-antropolojik açıdan

22 Gustave Le Bon, *Kitleler Psikolojisi*, 10-11.

23 Gustave Le Bon, *Kitleler Psikolojisi*, 14.

24 Gustave Le Bon, *Kitleler Psikolojisi*, 74.

tanımlaması dikkat çekicidir. Bu bağlamda geleneği açıklarken, her ırkın kalıtsal bir geni olduğunu vurgulaması farklı kültürlerin birbirleri ile etkileşimi sonrası benzer gelenekleri edinebilme olgusunu görmezden gelmesine sebebiyet vermesine neden olmaktadır. Göçebe toplumların gelenekleri gittikleri coğrafyanın gelenekleri ile kesilmiş ve kendi kültürel dokusuna katmaktan geri durmamıştır. Bu durum büyük kültürel bir zenginliğin ortaya çıkmasına vesile olmuştur.²⁵

Le Bon, kökleşmiş bir gelenek olmadan uygarlığın olamayacağını savunmaktadır. Uygarlığın gelişimi için kendi kültürel zincirini oluşturmak zorunda olduğunu, zamanla faydalı olan etkilerinin zayıflaması sonrasında ise geleneğin ortadan kalktığını ifade etmektedir. Dolayısıyla bir kavmin adetlerinin kuşaklar boyunca sabit kalması sonucunda gelişemeyeceğini, Çin gibi memleketlerin yaşadığı sorunun bu sabit adetlerden kaynaklandığını düşünmektedir. Diğer bir açıdan kavimlerin asli görevlerine dikkat çekerken değişimin aniden ve radikal bir şekilde olup anarşi doğurmadan, geçmişin kurumlarını yavaş yavaş değiştirerek korunması gerektiğini bunu ise Romalılar ile İngilizlerin başardığını söylemektedir.²⁶ Le Bon, geleneğin, kitlelerin anlık istek ve arzularına göre ortadan kaldırılmasından endişe duymakta ve değişimi muhafazakâr bir bakış açısı ile düşünerek, zamanın akışı ile birlikte anarşi ve istikrarsızlığa yol açmadan ağır bir geçiş tercih etmektedir.

Kitleler üzerindeki etkileri Le Bon, nasıl tarif etmektedir? Öncelikle kitle üzerindeki en büyük etkiyi *ırk*'ın varlığında görmektedir. Bu durum yukarıda da değindiğimiz gibi Le Bon'un dünya tasavvur anlayışı, etnik kimlikli millet veya toplum üzerinden okuma fikrini taşımasıdır. Yaşadığı 19.yy. düşünüldüğünde Alman ve İtalyan devletlerinin milli birliğe giden süreçte yaşanan siyasi atmosfer Le Bon'un dünya tasavvur anlayışını açıklamaktadır. Kitleler üzerindeki etkide, ırkın gücünün dışa vurmuşluğunu tartışmasız olarak kabul etmektedir. Hatta ilave olarak; çevre, şartlar ve olayların o zamanın içindeki telkinlerini toplumun *atalar silsilesine* bağlamakta, buna aykırı bir telkin dahi olsa geçici bir etkiye sahip olacağını belirtmektedir.²⁷

Etnik kimlikli toplum algısı üzerinden kurumlar ve hükümetlerin idare şekillerini bile ırkın özünü temsil ettiğini savunan Le Bon, bir kavmin kendi siyasi yönetimini kendi karakteri üzerinden kurduğunu, başka kavimlerin idare şekillerini alamayacağını, devrimler gerçekleşse bile idarenin ve kurumların isminin değişeceğini ama esasın (özün) değişmeyeceğini savunur ve iddiasını şu örnekle somutlaştırır: “...*Mesela monarşik bir idare altında olduğu halde dünyanın en demokrat memleketi İngiltere'dir. Halbuki cumhuriyetçi anayasalar ile yönetilen*

25 Francis Fukuyama, *Tarihin Sonu ve Son İnsan* (İstanbul: Profil Yayınları, 2012), 90.

26 Gustave Le Bon, *Kitleler Psikolojisi* (İstanbul: Hayat Yayınları, 1997), 75.

27 Gustave Le Bon, *Kitleler Psikolojisi*, 73.

Güney Amerika memleketleri en ağır baskı altında ezilmektedir. Kavimlerin kaderini hükümetler değil, kendi karakterleri belirler".²⁸ Genel olarak Le Bon, Anglosakson kavimler ile Latin kavimler arasında metin içerisinde sürekli mukayese yapmaktadır. Anglosakson kavimlerde bireyin özgürlüğüne önem verilirken, Latin kavimlerde devlete olan bağlılığı²⁹ ırksal ruh karakteri olarak görmektedir. Eserlerinde yönetim anlayışı olarak Britanya İmparatorluğuna sempatik baktığını ifade etmek gerekmektedir.

Le Bon, kitleler üzerinde etki eden dinamiklerin olan eğitim ve öğretim olduğunu söyler. Sanayileşme dönemi sonrası Avrupa devletlerinin kendi milletlerini vatandaşlık kavramı üzerinden yeniden -etnik karakterli kimlik- inşası hiç şüphesiz eğitim ve öğretimin bizzat devletin tekeline girmesi ile başlamıştır. Zorunlu eğitim ve öğretim uygulamasıyla devlet, başıboş kalabalık kitlenin gücünü kendi devlet ideolojisinin içine sokarak disiplin altına almıştır. Le Bon, bu duruma değinerek yaşadığı çağın söylemini şu şekilde belirtir: "*Öğretim ve eğitimin kesin sonucu insanları iyileştirmek ve hatta eşit kılmaktır. Tekrar oluna oluna bu iddia sonunda demokrasinin en sarsılmaz inancı olmuştur. Bir zamanlar kilisenin dogmalarına dokunmak ne kadar tehlikeli ise bu iki inanca bugün de dokunmak o kadar tehlikelidir.*" Bu nedenle kitlenin eğitilmesinin demokratik devletlerde ülkesine sadık ve sağlıklı bireyler yetişmesi için çok hayati olduğunu düşünmektedir. Fakat öğretimin insanı ne ahlakî ne de içgüdüsel isteklerini değiştirmedeğini düşünen Le Bon, yanlış bir uygulama ihtimalinde bilgisi artan kalabalıkların zamanla topluma daha fazla zarar verebilme kapasitelerinin artacağından kaygı duymaktadır.³⁰

Kitleler Çağı'nın ideolojik söylemini geliştiren kişilerin, eski ilimlerin iflasi sonrası yeni ilmî gerçeklerin ortaya çıkacağı iddiası karşısında rasyonel bir bakış açısıyla değerlendiren Le Bon, ilmin yalnızca duyumsanabilir akıl (içgüdüsel yönelim) ile idrak edilebileceğini mutluluk ve barış vaat etmediğini duygusal yaklaşılmaması gerektiğini savunmaktadır.³¹

Genel itibari ile Le Bon'un *Kitleler Psikolojisi* adlı eserinde kitle tanımını psikolojik karakter üzerinden nasıl yaptığını, kitleyi oluşturan etkenleri sıralarken ırk gücü, gelenek ve eğitim ve öğretimin ne gibi etkileri olduğunu idrak ettik. Dolayısıyla kitleyi oluşturan bu etkenlerin altında yatan bilinçaltı yani içgüdüsel yaklaşımları nasıl algıladığını ve dinî inançların duygusal kaynak olarak kitleyi nasıl besleyebilme özelliğinin olduğunu ortaya koyduk. Le Bon'un *Devrim Psikolojisi* adlı eserinde kitlelerin sosyal ve siyasi hayata ne gibi etkilerinin olabileceğini ve bu sancılı dönüşümün ne gibi sonuçlar doğurduğunu anlamaya çalışarak değerlendirmeye çalışılacaktır. Nitekim yaşadığı 19.yy. bir nevi devrimler çağıdır. Ufak kitleler yeni fikirlerin verdiği motivasyonla muazzam kalabalıklara ulaşacak,

28 Gustave Le Bon, *Kitleler Psikolojisi*, 78-79.

29 Gustave Le Bon, *Kitleler Psikolojisi*, 97.

30 Gustave Le Bon, *Kitleler Psikolojisi*, 81-82

31 Gustave Le Bon, *Kitleler Psikolojisi*, 13.

taleplerini gerçekleştirmek için hanedanları devirerek imparatorlukları parçalayacaklardır.

3. Devrim Psikolojisinde Devrim Zihniyeti ve Geleneğin Yıkılışı

Coğrafi Keşifler sonrası Avrupa devletleri, imparatorluklara dönüşmüş ve kıta dışına çıkarak ilk küresel güçler haline gelmişlerdir. Hiç şüphesiz bu genişleme zamanla dünya ticaretinin yoğun bir şekilde gelişmesine olanak sağlamıştır. Ticaretin etkin olması geleneksel Avrupa toplumunun, toprağa dayalı (feodal) yönetim anlayışından sıyrılıp ticarete dayalı (burjuva) yönetim anlayışına dönüşmesinin önünü açmıştır. Avrupa'nın merkezi monarşileri olan Avrupa Kralları, devlet idaresi ile alakalı konularda geniş topraklara sahip asillerin yerine, ticaret ile sermaye birikimini yapmış burjuva ile muhatap olmak zorunda kalmışlardır.

Derebeyleriyle burjuva arasındaki çatışma, 18. yüzyılın sonlarına doğru yeni fikri ideolojilerden (nationalism) beslenerek bir ihtilal kültürünün Avrupa'da başlamasının kapısını aralayacaktır.³² İhtilal kültürünün oluşması yalnızca ticari çatışmanın bir ürünü olmamıştır. Sosyo-ekonomik yönden de bakıldığında, taşradan kente doğru gerçekleşen yoğun göç kitleleri karşısında başkentlerin nüfusu artmış, zorunlu eğitim ve öğretim alan bu nüfus politik konulara ilgi duymaya başlamıştır. Teknolojik ilerleme ile matbaanın icadı ve geliştirilmesi sonrası Avrupa'da geri döndürülemez iki sürecin (bilginin etnik-kültürel manada millileştirilmesi ve umumileştirilmesi) başlangıcını hazırlamıştır. Matbaanın Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde yaygınlaşması, telif eserlerin çoğalmasına ve ucuzlamasına vesile olmuş bilginin aktarımı yatay düzlemde çıkıp düşey düzleme dönüşmüştür. Bundan sonra bilginin yerel dillerde yazılması ve yayılması milli bilinci uyanırmış ve kitleleşen bilgi Avrupa'da devrimler sürecini başlatmıştır.³³

1789 Fransız İhtilali, yalnızca Fransız monarşisini etkileyen bölgesel bir siyasi değişimin adı ile sınırlı kalmayacak, bütün dünyanın geleneksel devlet ve imparatorluk idarelerine meydan okuyacaktır. Bu meydan okumanın siyasi etkileri ve dönüştürücü dinamizmi hiç şüphesiz 19.yy.'da Avrupa sahnesinde kanlı bir şekilde oynanacaktır³⁴. Eski devlet gelenekleri, halk kitlelerinin ayakları altında çiğnenirken bu yeni siyasi değişim "Meşrutiyet ve Demokrasi" idarelerini kutsayacaktır. Mevcut içinde yaşadığımız yüzyıl, ulus-devlet ve demokrasi kutsalı ile biçimlenmiş bir yüzyıldır. Bundan dolayı genel tarih yazımı, bu ideolojik fikrin çerçevesinin dışına çıkamamıştır. Le Bon'un fikirleri ise bu ortodoks düşüncenin gerek 19. Yy.'da kıvamını bulmaya başladığı dönemde yaşaması gerekse çarpıklıklarının doğurduğu siyasi anarşileri bizzat gözlemleme fırsatı bulması bize önemli bilgiler vadetmektedir.

32 Eric Hobsbawm, *Devrim Çağı 1789-1848* (Ankara: Dost Yayınları, 2013), 63-65.

33 Mustafa Enes Aktürküoğlu, *Mülkiye Mecmuası'nda (1909-1911) Tarihi, İdari ve Sosyal Tartışmalar* (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 1.

34 Eric Hobsbawm, *Devrim Çağı 1789-1848* (Ankara: Dost Yayınları, 2013), 89.

“Devrim Psikolojisi” adlı kitabında Le Bon, öncelikle devrimin kavramını açıklarken yukarıda da ifade ettiğimiz gibi kitlelerin davranışları üzerinden bakmaktadır. Devrimi tarif ederken referans aldığı, Fransız İhtilali (1789) üzerinden düşüncelerini açıklamayı tercih etmiştir. Bu bağlamda devrimleri genel özellikleri itibari ile üçe ayırmaktadır; Bilimsel Devrim, Siyasi Devrimler ve Dinî Devrimler.³⁵

Le Bon, bilimsel devrimlerin dolaylı olsa da siyasi devrimlerden çok daha fazla etkiye sahip olduğunu düşünmektedir. Bu bağlamda insanın evren ve tabiat ile olan ilişkisinin değişmesi sonucunda düşünce yapılarının da değişebileceğini buna örnek olarak Darwin’in ve Pasteur’un çalışmalarının ilim dünyasında büyük bir dönüşüme sebep olduğunu iddia etmektedir.³⁶

Siyasi devrimlerin gerçekleşmesinde etki eden itici kuvvetin toplumun huzursuzluğunda gören Le Bon, toplumdaki huzursuzluğu kıskırtan liderlerin kitleleri isyana sürükleyebileceğini şu şekilde açıklar: *“Bütün bir ulusu veya bu ulusun çok büyük kısmını kıskırtmak, liderlerin devamlı ve tekrarlanan hareketlerde bulunmasını gerektirir. Bunlar hoşnutsuzluğu artırır. Hoşnutsuz olanları tüm sıkıntılıların özellikle yokluğun sebebinin hükümet olduğuna ikna eder ve insanları onların istediği yeni sistemin mutluluk getireceğine inandırır. Bu düşünceler, önerilerle ve sirayetle çoğalarak filizlenmeye başlar ve devrimin olgunlaşmaya başladığı an işte bu zamandır”*.³⁷

Le Bon, Dini devrimler ile siyasi devrimler arasında çok fazla bir farkın olmadığını iddia etse de sonuçları itibari ile bunların birbirinden farklılaştığını belirtmektedir; *“Dini devrimlerde hiçbir deneyim, inananlarda kandırıldıkları fikrini açığa çıkarmaz. Çünkü bunu keşfetmeleri için cennete gitmek zorundadırlar. Siyasi devrimlerde deneyim yanlış bir doktrin hatasını hemen gösterir ve insanları ondan uzaklaşmaya zorlar”*.³⁸ Le Bon’un dinî devrimlerin sonuçlarına bakışı tamamen materyalist bir bakış açısı ile değerlendirdiğini görmekteyiz. Dini devrimlerin ortaya çıkmasına önderlik eden lider(ler)in (Hz. Musa, Hz. İsa, Hz. Muhammed, vb.) ruhî açıdan değerlendirilmesi tartışma dışı bakılarak meseleye tamamen pozitivist açıdan bakılmıştır.

Le Bon, devrimlerin genel özelliklerini açıkladıktan sonra devrim gerçekleşirken veya sonrasında kitlenin yöneliminden hareketle devrim zamanında baskın olan düşüncelerin sınıflandırılmasını iki zihniyet üzerinden açıklamıştır: Mistik Zihniyet ve Jakoben Zihniyet.³⁹ Bu bağlamda devrimlerin psikolojik ve düşünsel tasvirini okuyucuya anlatırken Le Bon, aynı zamanda beslendiği kaynakları göstererek genel insan algısının devrimlere olan sempatisini sorgulamayı hedeflemiştir.

35 Gustave Le Bon, *Devrim Psikolojisi* (İzmir: İlyaz İzmir Yayınları, 2015), 19.

36 Gustave Le Bon, *Devrim Psikolojisi*, 19.

37 Gustave Le Bon, *Devrim Psikolojisi*, 22.

38 Gustave Le Bon, *Devrim Psikolojisi*, 26.

39 Gustave Le Bon, *Devrim Psikolojisi*, 63.

Mistik Zihniyeti açıklarken; Fransız İhtilali üzerinden iddialarını kanıtlamaya çalışan Le Bon, mistik karakterin özelliklerini sıralarken gizemli bir gücün put, fetiş, söz veya bütün bunların vücut bulan hali ile daha üstün varlıklara veya güçlere atfedilmesinde yattığını, şüpheli bir inanç karşısında güçlü inancın her zaman galip geleceğini ifade etmiştir. Fransız İhtilali sırasında Maximilien Robespierre'in (1758-1794) baskısı altında ezilen masumları gözeten ve suçu cezalandıran yüce bir varlık fikri ile mistik zihniyeti, kitleler üzerinde nasıl kullandığını aktarmıştır.⁴⁰

Jakoben Zihniyeti tarif ederken, devrim sonrası kurulan hükümetin ve bu yeni hükümete bağlı eski devrimci zihniyetin iktidara geldikten sonra söylemlerine dikkat çekmek isteyen Le Bon; jakobenlerin görünüşte rasyonalist olduğunu ve inançlarına göre hareket ettiklerini, öngörülerinin kısıtlı olmasında yatan sebebin güçlü tutku ve dürtülerine direnemediklerinden kaynaklandığını iddia eder. Bu bağlamda Jakobenlerin eski ilahların yerine yenilerini koyduğunu, sözlerin gücüyle yeni idareye gizemli bir güç atfettiklerini söylemiştir⁴¹. Ayrıca jakobenleri idealist romantikler olarak tanımlaması dikkat çekicidir. İlerleyen süreçte Avrupa'da veya diğer coğrafyalarda kurulan ulus kimlikli devletler, -rejimlerini değiştirerek cumhuriyeti ilan ettiklerinde iktidara gelen siyasal hizipler- jakoben zihniyeti taşıması öngörülen kitleyi oluşturma gayretine düşmüşlerdir.⁴²

Le Bon, devrimi tetikleyen söylemler hakkında filozofların yeni bir düşünce ortaya koyamadıklarını, hiçbir dogmanın direnemeyeceği eleştirel bir ruh geliştirdiklerini, bu eleştirel ruhun etkisi ile toplumun geleneğini yok ederek sosyal yapının çökmesine vesile olduklarını savunmuştur.⁴³ Bu bağlamda genel Aydınlanma dönemi tarih anlatısının dışına çıkarak Aydınlanma dönemi yazarlarının (Voltaire, Jean Jacques Rousseau ve Montesquieu) söylemlerinin yeni bir fikir getirmediğini, sadece tarihin tozlu raflarından çıkardıkları Antik Yunan ve Latin fikirleri, dönemin dogmatik yönetimlerine karşı ideolojik bir zemin üzerinden eleştiri yönelttiklerini söylemeye çalışmıştır.

Fransız Devrimi ile toplumsal geleneğin yok olması ve sosyal yapının çökmesi sonucunda yeni bir sosyal yapı nasıl oluşturuldu? Le Bon, bu sorunun cevabını verirken romantik bir kelime kullanır; İnsanları tekrar bir araya getirecek *sihirli yüzük* nerededir? sorusunu dönemin şartları üzerinden söyle cevaplar; "*Geleneklerin ve Tanrı'nın kaybettiği gücü insanlar mantığa yüklemekte karar kıldı. Gücünden nasıl şüphe duyulabilirdi ki? Buluşları sayısız olduğu için, mantığı toplum oluşturmakta kullanarak toplumu tamamen değiştireceğini sanmak uygun değil miydi? Geleneğin görevi gittikçe azalırken, mantığın olası görevi daha aydın çevrelerin düşüncelerinde hızla arttırılmıştı*".⁴⁴ Diğer taraftan gelenek ile mantığı birbiriyle

40 Gustave Le Bon, *Devrim Psikolojisi*, 64-65.

41 Gustave Le Bon, *Devrim Psikolojisi*, 69.

42 Gustave Le Bon, *Devrim Psikolojisi*, 141.

43 Gustave Le Bon, *Devrim Psikolojisi*, 108-109.

44 Gustave Le Bon, *Devrim Psikolojisi*, 110.

çatıştırmaları ne ölçüde doğrudur. Şüphesiz Le Bon, ahlakçı bir bakış açısı ile geleceği tanımlıyordu. Devrimlerin başarılı olmasında kitlelerin önemli rolü, yazarın kitlelere biçtiği; *yoğlaştırıcı* ve *saygı sınırını aşacağıya çeken* bir kalabalık sürüsü fikri ile olumsuz kanaatlerini anlamlandırıyor. Yazarın mantığa attığı anlam rasyonel olmakla beraber devrimleri olgunlaştıran idealize edilmiş mantığı ise kabul etmiyordu. Aslında bu durum onu, farkında olmadan eleştirdiği noktalar üzerinden kendisini de idealize edilmiş bir mantığın içinde bırakmıştır.

Le Bon, 18.yy. filozoflarının, Antik Yunan filozoflarının eserleri hakkındaki söylemlerinin yeni iktidar yönetimleri/demokrasileri (Fransız İhtilali sonrası kurulan hükümetler) tarafından çarpıtıldığını iddia ederek teville girişmiştir. Öncelikle, Yunan tarihinden örnekler⁴⁵ vererek demokrasinin değişmez refakatçileri olan şiddet ve yıkım iddiasını, Aristoteles'in demokrasi tanımı ile açıklamıştır: *"Her şeyin hatta yasaların bile halka bağlı olduğu bir devletin despot şeklinde kurulması ve birkaç çöşkulu konuşmacı tarafından yönetilmesi"*⁴⁶ Montesquieu'nun halk yönetiminin neye yol açacağını *"Cumhuriyet yağmadır. Cumhuriyetin kuvveti aslında birkaç vatandaşın gücü ve bütün vatandaşların aşırı serbest olmasıdır"*. cümlesiyle alıntılan Le Bon, demokrasiye ilişkin düşüncesini *"Eşitlik ruhunun aşırısı tek bir kişinin despotluğuna yol açar"* cümlesiyle ifade eder.⁴⁷ Le Bon'a göre Rousseau, demokratik düşüncelerinde halkın egemenliğine dayalı sosyal örgütlenmenin yalnızca küçük devletlerde uygulanabileceğini iddia etmiştir. Polonyalıların Rousseau'ya gelerek kendisinden demokratik bir anayasa örneği istediklerinde Rousseau'nun Polonyalılara soylu bir kral seçmelerini tavsiye ettiğini aktarmıştır.⁴⁸ Dolayısıyla Le Bon'un yaşadığı III. Fransız Cumhuriyeti'nde iktidarın demokrasi söylemleri ve iç politik kargaşalar onun bu söyleme karşı yeni bir tarih anlatımını oluşturmaya itmiştir. Dönemin iktidarı, meşruiyetini sağlamak adına eski yönetimin yerilmesi, Le Bon'un eleştirdiği konuların başında gelmektedir. Aslında burada rasyonel bir tavır takınarak siyasi hamlelerin yalnızca politik aktörlerin menfaatleri doğrultusunda ilerlediğini görmüş ve bunu dile getirebilme cüretinde bulunmuştur. Bu kişisel menfaatlerin peşinde koşan insanları başı boş kitlelerin içgüdüsel ihtiraslarını tatmin etmeye çalışan kişiler olarak görmektedir. Aslında düşüncelerinin bu yönü bile idealist bir yaklaşımı benimsediğini hissedebiliriz. Zamanla birlikte bu idealist yaklaşımı, kitleleri oyalayarak onları mantık çerçevesinde idare edilmesine yönelik bir halktan kopuk idareciler yönetimini savunmaya itecektir.⁴⁹

45 Sena Coşğun, "Thukydides'e Göre Kitlelerin Psikolojisi Ve Bunun Korfu Savaşı Anlatısına Yansımaları", *International Journal of Human Sciences*, 12/1 (Şubat 2015), 738.

46 Gustave Le Bon, *Devrim Psikolojisi* (İzmir: İlyaz Yayınları, 2015), 111.

47 Gustave Le Bon, *Devrim Psikolojisi*, 112.

48 Gustave Le Bon, *Devrim Psikolojisi*, 113.

49 Gustave Le Bon, *Devrim Psikolojisi*, 142.

Sonuç

Le Bon'un demokrasiler konusundaki eleştirileri ve endişeleri yersiz midir? Bu sorunun cevabını vermek yaşadığımız demokrasiler dönemi için sıkıntılı bir sorudur. Le Bon bir yönü ile haklıdır. 150 yıl öncesinin dünyasında gelenek ve inançlar farklıyken şimdi ise demokrasi geleneği ve inancı oturmuş hükümetler veya devletler bulunmaktadır. Her ne kadar I. Dünya Savaşı sonrasında kurulan ulusal demokrasiler tek bir anlayış üzerinden inşa edilmemiş olsa da propaganda kültürünü geliştirerek parti ideolojilerini benimseyecek kitleler oluşturmada kullanmışlardır. Almanya'da Nazizm, İtalya'da Faşizm fikirlerinin yükselmesi bir nevi Le Bon'un kitle üzerindeki düşüncelerinden yükselmiştir⁵⁰ Demokrasinin yeni bir din olarak modern dünyamızda ki algısı onun eksikliklerini görmemize ve eleştiri geliştirmemize maalesef engel olmaktadır. Modern demokrasi eleştirilerinin yüksek sesle ifade edildiği günümüzde, bu çalışma modern demokrasilerin kurulmaya başlandığı 19.yy.'da yüzyılda yaşamış olan Le Bon'un tenkitlerini idrak etmek açısından bir nevi kapı aralamaya çalışılmıştır. Bu bağlamda fikirleri, 20. yy. başlarında kurulmaya başlayan ulus devletlere ve Osmanlı Devleti'nde Jön Türk hareketi ve sonrasında Türkiye Cumhuriyeti düşünür kadrolarına ilham kaynağı olmuştur.⁵¹ Modern dünyanın yeni kutsalı olan demokrasinin, iyi bir şekilde idrak edilebilmesi için yalnızca avantajları ile değil dezavantajları ile birlikte değerlendirilmesi gerektiğini, akıldan çıkarmamak gerekir.

19.Yüzyılın ortaları ve 20.Yüzyılın başlarına sarkan siyasi ve sosyal sorunlar sonuçları itibari ile değerlendirilmemeli nedenleri üzerinde durularak akademik çalışmaların bu sebeplere etkisi iyi incelenmelidir. Gustave Le Bon'un eserleri bir dönemin bütün boyutları ile anlaşılabilmesi için kıymetli bir kaynak olarak karşımızda durmakta ve eserleri yazarken durduğu nokta, yaşadığı yüzyılın fikirlerini de içinde barındırmaktadır. Bu fikirler hiç şüphesiz Avrupa'daki siyasi olayların sancıları ile şekillense de bir diğer yönüyle de gelecek siyasi sıkıntıların habercisi olmuştur. Amerika ve Avrupa'daki sancılar yalnızca siyasi boyutu ile ilgili değil akademik çalışmalarda da bu gidişatı önemli ölçüde etkilemiştir. Bunun içindir ki çağımızın sorunları uzun 19.Yüzyılın meseleleridir. Bu noktada Gustave Le Bon'un yaklaşımları bizim için daha ehemmiyetli bir hale gelmiştir. Modern demokrasilerin çıkmaz sokağa girdiği bu çağda geçmişin problemlerini aşip zamanın ötesine geçebilecek mi? Yoksa kökten bir değişikliğe uğrayarak yeni bir siyasi tarihin başlangıcı mı olacak? Bu soruların cevaplarını yalnızca vakti geldiğinde öğrenebileceğiz.

50 Jay P. Childers, "Fearing the Masses: Gustave Le Bon and Some Undemocratic Roots of Modern Rhetorical Studies", *Advances in the History of Rhetoric*, 17/1 (Mart 2014), 78.

51 Ferihan Polat - Ayşegül Durmuş, "Türk Siyasi Düşüncesinde Gustave Le Bon Etkisi: Abdullah Cevdet Örneği", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4/5 (2015), 312.

Kaynakça

- Aktürkoğlu, Mustafa Enes. *Mülkiye Mecmuası'nda (1909-1911) Tarihi, İdari ve Sosyal Tartışmalar*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Cevdet, Abdullah. "Gustave Le Bon". *İçtihat Dergisi* 337 (15 Ocak 1932), 5643-5645
- Childers, Jay P. "Fearing the Masses: Gustave Le Bon and Some Undemocratic Roots of Modern Rhetorical Studies". *Advances in the History of Rhetoric*, 17/1 (2014), 78.
- Clark, Linda Loeb. *Social Darwinism And French Intellectuals 1860-1915*. North Carolina: University of North Carolina at Chapel Hill, Doktora Tezi, 1968.
- Coşğun, Sena. "Thukydides'e Göre Kitlelerin Psikolojisi Ve Bunun Korfu Savaşı Anlatısına Yansımaları". *International Journal of Human Sciences*, 12/1 (2015), 738.
- Freely, John. *Galileo'dan Önce Ortaçağ Avrupa'sında Modern Bilimin Doğuşu*. çev. Muhtesim Güvenç. İstanbul: Kolektif Kitap Yayınları, 2014.
- Frued, Sigmund. *Kitle Psikolojisi*. çev. Kâmuran Şipal. İstanbul: Bozak Yayınları, 1975.
- Fukuyama, Francis. *Tarihin Sonu ve Son İnsan*. çev. Lütfü Dicleli. İstanbul: Profil Yayınları, 2012.
- Gustave Le Bon*. Erişim 1 Ocak 2019, <https://www.britannica.com/biography/Gustave-Le-Bon>
- Hobsbawm, Eric. *Devrim Çağı 1789-1848*. çev. Bahadır Sina Şeker. Ankara: Dost Yayınları, 2013.
- Kayaoğlu, Ayşe Gürel. "Kitlenin Psikolojisi Ya Da Sosyal Psikolojinin Kitlesi: Kitlede Yeni Bir Anlayışa Doğru". *Kurgu Dergisi*, 20 (2003), 210.
- Le Bon, Gustave. *Arapların Medeniyeti*. çev. Dr. Haktan Birsal. İstanbul: IQ Kültür Yayıncılık, 2014.
- Le Bon, Gustave. *Devrim Psikolojisi*. çev. Nisan Benzergil. İzmir: İlya İzmir Yayınları, 2015.
- Le Bon, Gustave. *Kitleler Psikolojisi*. çev. Yunus Ender. İstanbul: Hayat Yayınları, 1997.
- Lefebvre, Henri. *Mekanın Üretimi*. çev. Işık Ergüden. İstanbul: Sel Yayınları, 2014.
- Nasr, Seyyid Hüseyin. *İnsan ve Tabiat*. çev. Nabi Avcı. İstanbul: Ağaç Yayınları, 1991.
- Polat, Ferihan – Durmuş, Ayşegül. "Türk Siyasi Düşüncesinde Gustave Le Bon Etkisi: Abdullah Cevdet Örneği". *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4/5 (2015), 312.
- Russ, Jacqueline. *Avrupa Düşüncesinin Serüveni*. çev. Özcan Doğan. Ankara: Doğu Batı Yayınları. 2014.
- Tosh, John. *Tarihin Peşinde*. çev. Özden Ankan. Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.